

סרן הרב ר' בן־ציון מאיר חי עוזיאל ז"ל

א

בשנת עריכת הקובץ החמשי של „התורה והמדינה“ שאנו מוציאים זה עתה לאור, שוכלה הרבנות הראשית לישראל ושוכל כל היישוב בארץ מאחד מיחידי הסגולה בדורנו, מנהיג וקברניט העם, מעצב דמות יישובנו זה דור שלם, הוא הרב הראשי וראשון לציון מרן הרב"צ מאיר חי עוזיאל ז"ל.

הוכינו מכה אנושה, והודחמנו קשה מאסון זה שקרה לנו, שהרי עדיין היה תוסס, ער ורענן, ורק זה מקרוב חגגנו את יובל השבעים שלו, וכולנו קוינו, שיתמיד להטרות ולדשן את שדה התורה ולמודה את החכמה וחביונה, ושימשיך לארג את מסכת חייו הקדושים המגוונים, כאוצר ברכה לנו ולבנינו. והנה לפתע פתאום נדם הלב הגדול, נקסד פתיל חייו המבורכים, נגדע הארז בלבנון.

החלטנו להנציח את שמו הגדול, עם הקדשת הקובץ הזה על שמו ולזכרו המזתיר שהרי קרוב היה האיש הדגול הזה מאד מאד ללבנו, לבשמנו ולרוחנו; קרוב מאד, למחננו, בהיותו ראשית כל ראש רבני הארץ, והיה גורם בעל משקל בצמרת הראשית של הרבנות, אשר רבני החבר שלנו קשורים בה בלב ונפש, וביחוד, מתוך קירבת נפשו המיוחדת, אהדת־רוחו, לחבר הרבנים שלנו, אשר אתו עמד בקשרים אמיצים, בהתענינותו הערה לענינים המתרחשים ביישוב, והנתונים לדיון, לברור, לקבלת עמדה וגישה. הוא לא חס על זמנו וטרדתו, ונענה תמיד לכל פניה, משאלה, שאלה או בעיה. וכל כך דות הלב ועמוק הצער בהעדרו, בהנטל מאתנו משענת תורנית־רוחנית, ומקור לא אכזב לייעוץ, להוראה ולהדרכה. מי כמונו המרגישים את האבידה הגדולה הזאת! אין לנו אלא להביע את רגשותינו העמוקים ביותר בהתייחדנו עם נשמתו הגדולה בראש ספרנו זה, בהציבנו לתורתו ולזכרו יד ושם, לתיאור עצמותו, להערכת דמותו, ולשרטוט מעשיו ופעולותיו הברוכים בשרשרת ימי חייו, שיעמדו לנס, לדוגמא ולתפארת לדור ולדורות, לדעת מי היה האיש הזה, ומה חמה עלילותיו לדורנו ולדורות הבאים.

ב

חומר מגזע תרשישים, משפחה עתיקה מפורסמת ממגורשי ספרד, אשר התפתחה והתענפה לאילן אשר שרשיו מרובים, המושרשים בתורה ובחכמה, בצדקת המעשים, וביראת ה' טהורה. משפחות עוזיאל־חון, אשר משני עבריהן חקוקים חיים רוחניים, נעלים ונאצלים, עדיני רוח ונדיבי לבבות, שרבנים ומשוררים גדולים יצאו מקרבם. מעץ רב הפארות והשלוחות הזה צץ ופרח גדל וייף בתדרו ותפארתו, הענף הגדול, ששמש אף הוא אתר כך, לעץ השתול על פלגי מי התורה: רבי בן־ציון מאיר חי עוזיאל ז"ל.

„בוצין בוצין מקטפיה ידיע“, עוד מימי נעוריו נראו בו סימני תיכר מיוחדים,

לגדלות ולהתבצרות רוחנית. תלמיד מובהק וילד טפוח לאביו הגאון רבי יוסף
עזיאל ז"ל, מרבני ירושלים וגאונים, אשר לא מש מאהלה של תורת אביו עד
שנתיים ממנו, בהיותו בן י"ד שנה. התחנך והודרך ע"י רבנים גדולים וביחוד
ע"י הראב"ד המפורסם קואינקה ז"ל. בצעדים מהירים הלך והתקדם והתפתח ונעשה
ללמדן גדול בתורה ובחוראה, משתלם גם במחקר הדתי ובמחשבה הפילוסופית
הדתית, ידע גם שפות, באחת — איש רב-גוונים, איש-האשכולות שלם ומושלם.
בעודנו בצעירותו הציעו לו משרות רבנות באיומיר ובדמשק, אולם הוא סרב לעזוב
את תארץ, וחמשיך לארג את מסכת חייו, כאן בארץ הזאת.

בהיותו רק בן עשרים, והוא כבר חופס מקום בהוראה בישיבת „תפארת
ירושלים“, שבה גמר את חוק למודיו, ובחמשך הזמן נתמנה גם למנהל ראשי של
הישיבה. ולא הסתפק בזה אלא יסד גם ישיבה חדשה בשם „מחויקי הדת“, שתעודתה
היתה לרכז את צעירי הספרדים השואפים לתשתלם בלימודי הדת, ומלבד זה לקח
חלק טעיל ביסוד ובחנהלת „בית חנוך יחומים“ לעדת הספרדים בירושלים. בפ"ק
זמן זה נתקבל בתור נותן שעורים לתלמוד בבית המדרש לרבנים של „עזרה“, שהורה
בו עד סוף שנת תרע"א.

מאז שמו הולך לפניו לתורה ולתעודה, רועה רוחני מחונן, גדול בתורה, חלם
ואיש המעשה. לידי בטוי נאמן ברום אישיותו הנהדרה, בא עם ראשית כהונתו
בתור „חכם באשי“ ביפו ואגפיה, והוא אז רק בן שלשים ואחת שנה, אשר נתאשר
ע"י השלטונות המרכזיים של אז בקושטא.

התחילה אז תקופה קשה בימי הישוב העברי, עם פרוץ המלחמה הראשונה
בשנת תרע"ד. וכאן באו לידי גלוי נמרץ, אהבתו ומסירותו לעמו ולארצו, עמד
במאבק לא ישוער עם המושלים התורקיים האכזריים, וביחוד עם העריץ הטפוסי
ג'מאל פאשה שהפיל אז את חתימו על פני כל היישוב. הוא מסר את עצמו כולו
לשרות היישוב, לא התחשב עם שום מסכות ותנאים, והעמיד עצמו פעמים רבות
בסכנה ממש, בכדי לגונן ולהציל את בית ישראל. טיפל באומץ רב בצבא להקל על
החיילים היהודים, ולמען עזרה וסיוע למגורשים ולפליטים בעקבות מלחמה זו,
הוא שמש פטרון אבהי מסור לכל היישוב, אשר לא ידע ליאות, ולא אחת הציל
יהודים ממש מתליות וממיתות משונות, במצאו מסלה ונתיב ללמות המושלים
האכזרים לרכוך עמדתם הנוקשה. פרק זה בחייו מהות אחת החוליות הנוצצות
בשרשרת דברי ימיו.

ג

עם השקטת הרוחות אחרי המלחמה הראשונה, השתלב כולו במערכת החיים
החדשה, שהתחדשה והתרעננה עם התחלת הגידול והפריחה של היישוב אחרי הצהרת
בלפור הידועה. תפקיד ראשון במעלה לקח על עצמו בייסוד וארגון הקהלה
בתל-אביב העברית. כאן מצא כר נרחב לפעול במשנה מרץ לפיתוח שרותי הקהלה,
והיה הראשון אשר יסד את הרבנות הראשית המאוחדת, האשכנזית והספרדית גם יחד,
המתחה עד היום גולת-הכותרת של החיים הרוחניים המאוחדים במדינה. יסד את בית
הכנסת הגדול לעדת הספרדים בשם „אהל-מועד“, ועל ידו ישיבה ואגודת נוער בשם
„פרחי-כהונת“. הוא הכניס סדר מובהק ברבנות הראשית בת"א, כי סדרן היה מטבעו,

ישר בפעילותו ומתון בהליכותיו ובזה הצליח להקים, לבסס ולבצר את הרבנות הראשית, לדוגמה ולתפארת. הודות ליחסו המצויין לחבריו הרבנים, ולכל אלה שנמצאו פשרותי הרבנות, קנה ורכש לו אהדה ואהבה, יחסי ידידות וקשרים נפשיים הדוקים. מעולם לא הטיל מרות ושלטנות על עובדי הרבנות והקהלה, ואח"כ במוסד המועצה הדתית. "הריגי חבר שוה ככל חברי הרבנים — אמר — ואינני מטיל את דעתי עליהם, זולת בהתייעצות הדדית ומשותפת"... וכך תנתג עם הצבור. קבל את כל אחד בסבר פנים יפות, בארשת החיוך על שפתיו, במלוא ההן שהיה נסוך על פניה, והשתדל למלאות עד כמה שיכול את הבקשות והדרישות שהוגשו לפניה. כי אהב ישראל היה האישי, ונפשו ולבו לעמוד לשרות למען קהל ישראל.

עשרים ושבע שנות כהונתו ביפו ובת"א העברית, הוו משבצת נוצצת בתהליך חייו, שם גדל והתפתח, עם גידולה והתפתחותה של העיר העברית, וממנה ובה נעשה לדמות מרכזית בכל היישוב, כשידו אחזה וצמודה בכל דרך העורקים החיוניים של היישוב, בועד הלאומי, בסוכנות היהודית ותנועת המזרחי; הוא נעשה לדבר היישוב ונציגו, משחתף בתור ציר אספת הנבחרים וחבר בועד הלאומי, ציר בקונגרסים ציוניים, נציג היישוב בפני ועדת הכותל המערבי בירושלים, ציר בועדת השלחן העגול בלונדון (בשנת 1939), חבר במשלחת בפני הוועדה האנגלו-אמריקאית (בשנת 1945), וכן בפני ועדת האר"מ (בשנת 1947) ועוד ועוד. בזה החזיר את העטרה ליושנה, בעמדו במלוא קומתו הזקופה כגדולי ישראל בתקופת ספרד המזהירה, שיחד עם גדולתם בתורה היו גם מדינאים מפורסמים, ועמדתו-עמידתו, בהתיצבו לפני מלכים ושרים, הוסיפו פאר וכבוד לתורה ולנושאי דגלה, באשר בכל צעד ושעל שלו בשדה-המדיני, הראה והבליט את תורתו ויראת אלקים החופפת והאופפת את ישותו, ובזה נתקדש שם שמים, ונתגדל כבוד התורה.

ובעברו לכהן פאר ברבנות הראשית לישראל בירושלים, בתור רב ראשי לישראל וראש"צ, שוב נכנס לתקופה חדשה של מעשים ופעולות ביתר שאת ועוז. כבר בצעדיו הראשונים הצליח לרכז את צומת החיים הרוחניים והצבוריים של היהודים מעודת המרח השונות; שימש, מיצב ומבסס ועומד בראש שתי ישיבות "פורת יוסף" ו"שערי ציון", אשר מלבד הפרנסה הרוחנית שהוא דואג לה, גם הפרנסה הכלכלית מוטלת עליו; משרתו הפכה בידו לתל-תלפיות שהכל פונים אליה, בממדים ארציים וכן מחוץ לארץ; בידו רוכזו החיים הצבוריים של עדות המזרח — מחד. מאידך — הוא משתתף ברבנות הראשית ובסדוריה.

וזאת לתדגיש, הרב עזיאל ז"ל לא היה הרב לעדות המזרח במוכן המצומצם של המלה, הוא היה מקובל ורצוי לכל העדות, פעמים שמש לבדו בתור רב ראשי בת"א עם פטירתו של הרב הראשי מהר"ש. אהרונסון ז"ל, ואח"כ עם פטירתו של הרב הראשי עזיאל ז"ל. בסגולת רוחו ובעמדתו הישרה, קנה את עולמו בתוך כל העדות. ולא היתה מודגשת עמדה מיוחדת מצדו לעדה זו או אחרת, כי על כן כלכל את מעשיו לטובת הכלל כולו, בלי חבדל והפליה למי שהוא, בתום רוחו ובישרות הליכותיו.

ד

גולת-הכותרת של חייו ויצירותיו היא פרי עבודתו התורנית והמשבתית שחשאי לנו ושהעשיר בה את הספרות התורנית ההלכתית, במדה גדושה ובמלוא

העומס. היא משמשת למקור לא אכזב לתועלת הרבנים, לומדי התורה, ולפל הצבור כולו בספלה בשאלות המעשיות היום-יומיות. בזה הראה ממש גפלאות, כי למרות טרדותיו בעסקנות היום-יומית שגולה ממנו את זמנו חיקר, התענה בעוגתו הרוחנית, והתכוון לדי אמת של הלכה. תמיד מצא לו זמן ומנים, לשקוד בשקידה ועזרה לנבכי התורה וללמודה, מחדרו הצנוע, ובהב נר החשמל בחצות הלילה ולאחריו, שם ישב על האבניים של היצירה התורנית, להשיב לשואליו הרבים דבר, להעמיק ביישור הזרים וטבוכים בש"ס ובפוסקים, לחדש חידושים ולבאר סוגיות, להבהיר ולברר, לפענח סתומים ולגלות עמוקות.

הוא היה משיב נפלא, וגם פוסק הלכות חתוכות וקצובות, ומעין בלי חסוס ובלי רתיעה, להביע את דעתו ההחלטית. ובהיותנו על סף הגאולה השלמה, ולפני קום המדינה ואחריה, כשתכסו עלינו — ב"ה — שאלות הלכתיות הצריכות לקבוע את עתיד חיינו הרוחניים בארץ הזאת, קבל עליו להתעמק בהן, ולחוות את דעתו עליהן, בכל הבהירות והנדאות. כי כך היתה דעתו, שצריכים להכנס בעוביין של השאלות החינניות היסודיות של המדינה לפי התורה וההלכה, וכך הוא אומר במקום אחד: (בהקדמתו לספר הראשון "משפטי עזיאל") "תנאי החיים ושנוי הערכים, תגליות הטכניקה והמדע מולידים דור דור שאלות ובעיות חדשות, שדורשות פתרון. אין אנו יכולים להעלים את עינינו משאלות אלה ולומר: "חדש אסור מן התורה", כלומר: בל דבר שלא נזכר מפורש בדברי קדמונינו, חרי זה בגדר האיסור, ומכל שכן שאין לנו להורות היתר משקול דעתנו, ולא להשאיר אותן כהלכות עמומות וסתומות שכל אחד ינהוג בו כפי דעתו, וכן במקום אחר (בשער ספרו "לאבן עזר") "יסוד למודי זה מחייב לעיין בכל הבעיות, שהמציאות או תנאי החיים מעמידים לפנינו, ואסור עלינו לדחותם מתוך פחד ויראה, מתוך זה, שלכאורה אין לתם יסוד, והרינו כמחדשי הלכות, או שהן פשוטות כביעתא בכוחא; לא זו דרכת של תורה, שאם כן הרי אנו מפסיקים מהלכו השוטף של מעין מקור החיים, שהוא באמת מוצא מים חיים שלא יכזבו מימיו". וכך דרכו בהלכה, משיב לכל אחד ואחד, ומשתדל לא לחשחות את תשובותיו ומשיב כהלכה הפסוקה לפניו, כי על כן צנוע היה האיש, ענוותן, ושייף עיל שייף נפיק, וכל אחד ואחד אם היה זה רב גדול, עד צורבא דרבנן פשוט, קיבל את תשובתו המחירה.

מטען תורני-רוחני ומחשבתי רב, השאיר לנו הרב עזיאל ז"ל, ספריו: "משפטי עזיאל", שלשה חלקים על ארבעת חלקי ש"ע, מהדורא תנינא על אר"ה, מהדורא תנינא ליר"ד הכרכים א' וב', "שערי עזיאל" בשני חלקים, על הלכות אפוטרופסות ומשפטי יתום ואלמנה, מלבד הספרים שהשאיר בכתובים. לפנינו רכוש ענקי תורני ומחשבתי, וכל זאת, רכש לו בשקידתו ובהתמדתו בתורה, וזה מה שאמר עליו מרן הרב קוק ז"ל: "שקנה את עולמו התורני בשקידתו הנפלאה, ביגיעתו הרבה ובהתמדתו ללא ליאות".

מלבד זה משמשות הקדמותיו בשערי ספריו, פרשה מיוחדת במינה, יש בתן משום יופי, טעם וענות-חן הנעימות לחיך הקורא אותן, שובה את הלב התנצלוחו בהסברת התועלת שבספריו והנמוקים שנותן למגמת הספרים ומטרתם בשעה זו. אף זה מצטרף למתן גוון מיוחד לחיבוריו במסגרת הכללית של חיבורים תורניים, ויש לציין את חקו האופיני לדרך למודו. וזהי הפשטות והגישה הישירה

אל מקורות. החלבה, תחיתוט ותנקור בדעת הראשונים והאחרונים, הכירור והליבון מתוך. השקפה תורנית-הלכתית שקופה והגיגית. הוא הולך ממקור למקור, משלב סיסקה לסיקה, קטע לקטע, עד שמגיע למסקנה הסופית, זו הגישה של דרך הלמד של חכמי ספרד הקדמונים אשר הוא נצר מגזעם.

כשרונותיו הנפשיים הטבעיים עמדו לו לעזר בנהול הענינים הגדולים, ובחשפעתו הכבירה על פני החיים הרוחניים והצבוריים, ביישוב ומחוצה לו. הוא היה סוטר שנון, נחן בשפה צחה ומצוחצחת, בהבעה בסגנון שוטף ומלוטש. מהוקצע וברור. מאמריו וקריאותיו בפרוס התגים עשו רושם בל ימחת על קוראיהם. הופעותיו בהרצאותיו ובנאומיו מעל במות הצבור, מוסדות ואספות גדולות קלעו למטרה, ותשפיעו תשפעה רבה על שומעיהם, דבריו נאמרו בשטף קולח, בניב צח ובכטוי הולם, כי על בן נחן בכשרון של גואם בחסד עליון, וכשרון זה ליווה כל ימיו.

איש אחת היה ואיש שלום גם יחד, תכונה כפולה זו נדיר למצוא בין אנשים, יש אדם שתאמת נר לדרכו, ואז הוא גלוי-לב ומדבר גלויות וחשופות, מבלי להסתיר דבר, אבל זה גורם להחרפת היחסים ולהפרת השלום; להיפך, האוחז במדת השלום והאהבה לזולת, הלא לפעמים צריך הוא לנטות ולסטות מקו האמת, בכדי לא לגלות את הלקוים והמומים, אולם אצלו שני כחות הנפש התמזגו והיו לרוח אחת; גם אחת וגם שלום, קננו בלב הגדול של הרב עזיאל ז"ל. מתוך אהבת האמת לאמתתה, ומתוך אהבת ישראל שלמה. ליכד וקיסר את שתיהן במתרות אחת לקיים מה שנאמר: „האמת והשלום אהבר“, ואמנם מי שחיה מבאי-ביתו או בא בקשרי מכתבים אתה, ראה את הסיסמא הזאת שהיא כ"כ אופיינית לו, מתנוססת מעל שלחן עבודתו וכן על גליונות מכתביו.

הוא היה בעל אופי נהדר ובעל תכונה נאצלה, שקט ונוח, מסביר פנים ועומד לימין הסובל והנדוכה, ועם תרומתו הגדולה לתורה, למחשבה ולעבודה צבורית ומדינית, לא פסח גם על השתתפות במוסדות צדקה וחסד, מהם שעמד בראשם, ומתם בעזרת ישירה ובעקיפין, ובמכלול הפעולות הגדולות המגוונות האמורים, היה לאישיות ססגונית שנדיר למצוא ביהדות אלא יחידים מתקופה לתקופה, וזוהי תהלתו וכבודו.

כשנמצה במיצוי מרוכז את הדברים דלעיל נוכל לומר בקצרה: גאון בתורה ופוסק בהוראה, נזר הרבנים ותפארתם, אציל הרוח ואביר המעש, מפכה מעינות התורה ומפיץ את זרמיה, דמות אצילה ומזהירה, קברניט מובהק ומנהיג דגול ומבורך בעל שער קומה. כזה היה האיש!

ובמלוא קומתו הנהדרה, התגלה בערוב ימיו בימי מחלתו האנושה, בשכבו על ערש דוי ומתפתל ביטוריו, כאן נחשפה גדולתו בראותנו איך הוא קיבל את הכל באהבה, בכאן נתגלתה אמונתו הצרופה וגדלות יראתו, בידעו ידיעה ברורה על ימיו הספורים, לא מש אף רגע מלהרגיש את דופק החיים של האומה, שחרד מאד על גורלה ועל מאבקה וישמש נא לדוגמא מינשרו-צואתו שנשלח יומים לפני פטירתו ליישוב כולה, בו הובע מתוך שקט נפשי קשרו האמיץ עם העם היושב בציון ואהבתו ללא גבול ושיור, לתורתו לעמו ולארצו. וכך הוא אומר שם בין השאר:

„שמתי לנגד עיני ונר לרגלי תעודות אלה: להרביץ תורה בתלמידים, לאהוב התורה ומצוותיה, ארץ ישראל וקדושה, אהבה מובלטת לכל איש ואשה מישראל

ולעם ישראל כולו, ואהבת ה' אלוקי ישראל, להביא שלום בין כל איש ואשה מישראל, בגופו ונשמתו, דבורו ומעשיו, מחשבתו והגיוניו-לבו, צעדיו ועלילותיו, בבית וברחוב, בכפר ובעיר, להביא שלום אמת בבית ישראל ומשפחתו בכנסת ישראל כולה, לכל שדרותיה ומפלגותיה ובין ישראל לאביהם שבשמים.

שתי תעודות אלה, היו משאת נפשי ומגמת חיי, ועל פיהן כוונתי את דרכי, וזאת היתה תסלתי בפי יום יום: הנחני בעצתך ונהלני בדרכיך, ועם זה חנני מבקש סליחתכם ומחילתכם הגמורה על החטאים והעוונות, שגיאות ועלבונות, אם חטאתי נגד הכלל והפרט ולא הספקתי לפייסם בחיי, דעו והאמינו שלא בכונה עשיתי זאת.

ועוד אני מוסיף ומדבר, שמעוני אחי בני עמי וישמע אליכם ה', זכות גדולה ונפלאה מאד נתגלתה בדורנו, בהגלות נגלות יד ה' החזקה ונעלמה על עמו בחירו ישראל, קיבץ את פזורינו והעלה אותנו אל ארץ נחלת אבות, עד אשר היינו בה עם יושב על אדמתו, קיבוץ גלויות זה, שנעשה במשך עשרות השנים האחרונות, הוא היה גרעין לצמיחת הגאולה, זכרו זאת והתבוננו מאד, דעו והאמינו כי יד ה' עשתה זאת, כדי למלאות דברו בפי נביאי קדשו לשלמו הנצחי של עם ישראל, ולשלמו של כל העם כולו, שהוא מותנה בשמירתם של ישראל את דברי התורה ומצוותיהם, שעל ידם יתקדש שם קדוש ישראל וגואלו, ומסיים: דעו זאת כל בית ישראל היושבים בארץ חמרה, אשר הנחיל ה' לאבותינו ולנו, ושובו אל תורת קדשו, ללומדה וללמדה את בנינו אחרינו במקודה הנאמן, מפי משה רבנו ונביאי קדשנו שמרו את מצוותיה כהלכתן, ואת חוקיה ומצוותיה בשלמותם, כי משפטי אמת צדקו יחדיו, ועוד זאת, שמרו מכל משמר את שלום העם ושלום המדינה. ותאמת והשלום אהבו, כי המחלוקת והפירוד הם האויבים היותר מסוכנים, שהם כעש לבית יעקב וקרקב בעצמותיו, ולהיפך, השלום והאחדות הם יסודות הנצח לקיומו הממלכתי של בית ישראל, שלא ימוט לנצח, הסירו את כל גורמי הפירוד והמחלוקת ממחננו וממדינתנו, והעמידו במקומם את כל גורמי השלום והאחדות בתוכנו, והיה מחננו טהור ומקודש.

והנני אחיכם הנפרד מכם לחיי העולם הבא בברכת שלום וגאולת עולם בתקומת כסא מלכות בית דוד ובנין ה' בעיר הקודש בירושלים.

אלה הנה דבריו האחרונים, שנאמרו כצוואה לכל היישוב כולו, סופו השתלב עם תחלתו. בזה נכנסה לדמויות הנצח של האומה דמותו האצילית רבת-הגוונים ורבת הקסמים, אשר נפלאה היתה גם בכל ימי חייו ומרוממת ומופלאה בערוב ימיו, ברגעיו האחרונים.

שר וגדול נפל בישראל, נתצב מעולם האצילות, וספוג תורה ויראה לאין שעור, נדם לב המנהיג והקברניט, ונתיתמנו. יהא זכרו ברוך לעד. ויהי גא חספר חזה נר נשמה ואנדרטת-זכרון לאישיותו. למען יעמוד לימים רבים לדעת מה פעל האיש הגדול הזה, תנצב"ה לעד ולעולמי עולמים.

ח רב כ. ס. מכוריש